

կուտայ, ու աղջիկը իրեն թագուհի կ'ընէ, իսկ աս ալ իրեն վեզիր կամ փոխարքայ կը դնէ: Իսկայ բոլոր տէրութեան գործքերը այնչափ աղէկ կը կառավարէ, որ այնպիսի մարդ չ'ընդկաստանի տէրութեան մէջ դեռ չէ երևցած եղեր:

Իայց անիկայ մեռնելուն պէս՝ տէրութիւնը մեծամեծ խռովութեանց մէջ ընկաւ, և Ղիհանկիր 20 տարիէն աւելի խաղաղութեամբ թագաւորելէն ետքը, տնական կռիւները չորս կողմը առին: Իսկաւոր թշնամին եղաւ իր տղան որ Խուրրէմ սուլթան կ'ըսուէր, ու ետքը Ղիհանշահ ըսուեցաւ: ասիկայ թագաւորել ուզելով, պատերազմ բացաւ հօրը դէմ, որ պէս զի աթոռէն վար ձգէ զինքը ու մեռցընէ, ինչպէս որ արդէն իր մեծ եղբայրը սպաններ էր: Երկար ատեն ու սաստիկ պատերազմներ ընելէն վերջը՝ Ղիհանշահ յաղթուեցաւ, ու ինչուան բոլորովին ալ յուսահատելով՝ զըջման թուղթ գրեց հօրը. անիկայ ալ ամենայն քաղցրութեամբ ներեց որդւոյն: Ինչ կռիւներուն մէջ նաև ուրիշ շատ դժուար դիպուածներու մէջ, Ղիհանկիրին մեծ օգնութիւն ըրաւ իր արիասիրտ Սուհապէթ անունով խելացի սպարապետը: Իայց Ղիհանկիր իր տկարութիւնը չճանցաւ անոր արդիւնքը, մանաւանդ թէ իր թագուհւոյն գրգռութեանցը մտիկ ընելով՝ ետէն եղաւ որ զՍուհապէթը մեռցընէ. անիկայ ալ այսպիսի ապերախտութեան չդիմանալով՝ թագաւորին վրայ պատերազմի ելաւ, յաղթեց, ու թագաւորն ու թագուհին ալ բռնեց, բայց ետքը երկուքն ալ ազատեց: Թագուհին նոր ապերախտութեամբ սկսաւ գրգռել զթագաւորն որ սպաննէ ըզՍուհապէթը. բայց Ղիհանկիր մշտիկ չըրաւ, և Սուհապէթին իմացուց ծածուկ գլխուն գալիքը. անիկայ ալ ձգեց փախաւ, ու Ղիհանկիրին մէկալ որդւոցը քով գնաց:

Իսպախի գիպուածներ ու շատնե-

ղութիւններ քաշելէն վերջը մեռաւ Ղիհանկիրը 1628^{ին}: Երբ ժամանակը Սըր թովմաս Խոէ ըսուած անգլիացին ճամբորդութեւ կաւ Իկրա չնդկաստանի մայրաքաղաքը, և թագաւորէն ազատութիւններ ու արտոնութիւններ, արեւելեան չնդկաստանի ընկերութեանը համար ալ վաճառականութեան հրամաններ առաւ: Ո՛վ կարծէր թէ ան վաճառականները՝ որ եկեր թագաւորէն հրաման կը խնդրէին առուտուր ընելու իր ընդարձակ տէրութեանը մէջ, ատենով գրեթէ բոլոր չնդկաստանին տէրը պիտի ըլլան՝ ինչպէս են այսօրուան օրս:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԴԵՍ 1

Հանձար և Բարձր Հայաստանէայ:

ՈՐՈՑ հրաւիրանաւ հայրենեան ոգւոյ իբրև 'ի սրբազան և 'ի սիրալիր պարոտ փութացեալ խմբիք 'ի սրահս Վարժարանին ճոխացելոյ յոտին ձերում, ո՛ր աստուածընտիր Վերագիտողք և հարք իմպատկառելիք, և դուք գումարք ժրջան երիտասարդաց և մանկութեան, արամեան գրոհիս խայրիք պատուականք, զի՛նչ ինչ արդեօք հնար իցէ ինձ կէտ տեսութե կարգել այսօր, բայց եթէ զայն՝ զոր զուարթագին ակնարկութեամբդ ազդէք յիս, և յոր անդու, և մանաւանդ 'ի ժամուս յայսմիկ, պարապին ուխտք ազնուական սրտիցդ ձերոց: Ոչ գոյր արդարեւ ձեզ պահանջել, և ինձ հատուցանել հարկ ըզձալի և պանծալի, քան ըզյիշատակս հայրենեաց, յոր միաձայն յորդորեն զիս և ընդաբոյս յօժարութիւն հոգւոյս, և պարտք խրախուսանաց համբալկացս և ազգիս համօրէն:

Վասն որոյ 'ի բազմապատիկ բարեմասնութենէ հայաստանեայց՝ զազնուագունէն և քան զբնաւս պանծալոյն բուռն հարեալ աստէն, զառաւելութեց ասեմ հայկական հանձարոյ և զբարուց, ջանեգից ցուցանել զհանգէս զօրութեան նորին որ 'ի մտաւոր և 'ի ձեռնարուեստ յաջողութիւն, և որ 'ի քաղաքավարութեան առանձինն և աշխարհօրէն:

Առ այսպիսի գործ կարևոր ես ինձէն վկայեմ աստորտին զնուաստութի բանիցս հիւսուածոյ, և ըզնուազութիւն ճահաւոր հմուտ. սակայն վստահ եմ 'ի սիրտն որ բերանովս այսու բարբառիցի յազգասէր և յեղբայրասէր լսեիս. 'ի սիրտն՝ որ երախտագէտ և հաւասար սիրող հայրենեաց և ճըշ:

1 Ռաֆայէլեան Վարժարանին քարէիւն անոնեանը ասին զբարձրագոյն ազգասիրտիւն ճառը, որ յիշեցին օրագրի 319 էրեսը, իւրեան հոս էրիւս յօդուածով:

մարտութեան վկայի յանձին դիտակցութենէ . և յունկնդիրսն՝ որոյ անունն և եթ և արդիւնք և քաջակորով դատատան՝ դիտեն ըստ արժանեաց գովել զգովելն , և զայլախօսաց կամ զյաջադիւտաց ազգիս կարկեցուցանել զբերանս : Աներկիւղ արդ յիմոցս թերութեանց , մանաւանդ թէ վըստահ նովին իսկ թերութեամբք ասպարէզ ընդարձակ բանալ իմաստութեան և ներդրամութեան վսեմական կաճառոյս , մտանեմ 'ի հանդէս , փափագելով յամենայնի զմանս իմ քան թէ զբանս , և զհայրենիս քան թէ զիս գովելի յանդիման կացուցանել :

Ա .

ԵՐԿՈՒՔ այսոքիկ են անժխտելի և նախանձելի ձիւք երկնաշնորհք տանս Հայոց , որ և ամենայն իմաստասէր մտաց սիրալիք երևին . երիցութիւն ժամանակաւ 'ի բազում իրս , և հզօր զօրութիւն յառաջագէտ ընթանալու ըստ իւրօրմէ չափոյ յասպարէզս՝ զոր եբաց տէր առաջի մարդկայինս հանձարոյ : Առաջնովն անգուգական պարծանք են մեր 'ի վերայ այլոց ազգաց . սակայն եթէ պարծել ինչ օրէն իցէ 'ի վերայ ձրիատուր պարգեւաց վերնախնամ տեսչութեանն . որպիսի ինչ լեզուին մերոյ է վաղեմի հնութիւն , և Հայաստան երկրին առաջին լինել հանդիսարան և կրօնից և ընտանեկան և քաղաքական կենաց , և արուեստանոց համաշխարհական , և կրկնակի դարձ ազգիս մերոյ 'ի հաւատաս Բրիտտոսի առ Աբգարաւ և Տրդատաւ : Իսկ երկրորդն , թէպէտ և այն Աստուծոյ պարգեւ , այլ ջանիւ ազգիս բացապալլեալ և մեղ գործէ պարծանս և Աստուծոյ փառս :

Յամենայն իսկ յերևելի հնարս ճարտարութեան մտաց կամ ձեռաց՝ որով ճոխանայցէ մարդ , գտանեմ են և զՀայս բաւական և կամ կարող , յառաջագէտ և կամ գերազանցեալ իբրեւ սեպհական իմն ունելով շնորհս յայնմ մասին : Եւ եթէ 'ի գերագունին կամիցիմք սկիզբն առնել տեսութէ , 'ի մտաւորական ասեմ իմաստից , երևին ինձ Հայք և 'ի սէր և 'ի բարգաւաճանս ուսմանց բարենշան դու յազննս ամենայն :

Բայց մինչև յառաջ խաղացեալ 'ի կարգ բանիս , հարկ անհրաժեշտ 'ի վերայ կայ տապալել զկարծեցեալ արգելս ինչ բանիցս առաջարկելոց : Քանզի զբազումս օտարս տեսանեմ 'ի կարծեաց ուսումնասիրութեան Հայոց , վկայութիւն մեծ ունելով զխորենեան ծերունւոյն բողոք զանիմաստասէր բարուց նախնեաց ազգին : Այլ աներկիւղ կացուցանեն զիս 'ի վճռոյ անտի արդիւնք իրացն . և նախ այն իսկ , զի խորենացին է կշտամբող , այր յայն սահման իմաստութեան վերջեմեալ ուստի յոլով անգամ որք անգր թեապարել բաւեցին՝ ցածունս յոյժ զի ներքոյ կացեալն նշմարէին . երկրորդ անգամ , զի յիշխանսն յաւէտ ձգէ նա զկշտամբանսն . և երրորդ , յայնժամ բողոք բառնայ՝ երբ յարեունի դիւանս ազգին ոչ գտեալ ոչ ու պատմութիւն , առ արտաքինսն ստիպի գեգեբել :

Այլ ոչ հաճ և դիւանացդ նուազութիւն՝ անուսումնութեան ցոլցս , ասեն , ընծայէ : — Արդարեւ ոչ . քանզի զայն նախ աստանօր հարկ է ածել զմտաւ , զի որպէս սակաւ ինչ գրեան հասին առ

մեզ 'ի դարէ անտի խորենացոյն , և առ նա ինքն անշուշտ սակաւք 'ի բազմաց յառաջնոցն ժամանեցին յերեսաց բազմապատիկ անցից աշխարհիս : Իսկ յո՞ տարցուք զնորին իսկ զառն մեծի զանաւրակոյս վկայութիւն յիմ կողմն անգէն առնելմեր կշտամբանացն եգեալ , յասեւն զիրաւանց և զառնաճականութեանց իշխանաց , թէ « Եւ այժմ առ մեզ դուանին անբաւ զորուցաց մատենաք » : Եւ միթէ զի դատաստանական էին գրութիւնքն՝ արտաքոյ անկեալ գալրութեանց թուիցին ումեք . և որ ազգ անձաշակ գալրութեանց այդպէս յոլովութեամբ իրաւաբանութիւնս ունիցի : Ստուգիւ արդ ինձ այս թուի , զի ոչ այնպէս ընդ անուսումնութիւն ինչ , որպէս ընդ այն սրտներ խորենացի՝ զի չեղև փոյթ թագաւորաց մերոց իմբագիր առնել զվէպս անցից աշխարհին , որպէս Աղբթանգրն արար և Պտղոմէոս և կամ մերս Վաղարշակ զինի՝ Քանզի դիւանական մատենից ուրոյն գիւտք էին 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին , յորոց և ինչն և որ յառաջ քան զնա գրիցք օժանդակեցան . բայց դիւանապետքն մեծաւ զգուշութեամբ պահէին զնոսին , որպէս և իւրաքանչիւր նահանգացն նախարարք : Զայս հաւաստի առնէ մեզ և Զնորդ Գլակայ յասեւն . « Որպէս զայլ անեղեաց չեմ ինչ գրեալ , նոյնպէս » : և զիմն չիշխէ որ գրել քանզի թագաւորաց ժամաւն նակագիրք են » . և յայս սակաւ իսկ թուի ինձ թէ արգել նմա Ղուսաւորիչն մեր չմիտել 'ի ճառս թագաւորացն Հայոց : Դարձեալ եթէ սոյն Զնորդ և Յոհան Մամիկոնեան յիշեն զգիրն Մամիկոնեից պատմութեան , երևի և այլոց տոհմից ունել առնանք դիւանս : Եւ դարձեալ , թէպէտ և սակաւք ինչ էին դիւանք ազգիս , զինչ աւելի էր օտարացն . դր ուրուք 'ի Յունաց մինչև ցերդոտ անկեալ էր 'ի սիրտ գրել զբազմադիմի անցս աշխարհին . իսկ Հռովմայեցիքդ « Հին ոչ վիպասան ունին և ոչ պատմագիր » որպէս Եւսեբիոս ասէ :

Սոգտանին դարձեալ մերեն 'ի նմին իմաստնոյ իբրև անսիրողք երգարանաց բանաւորաց . զոր թէ որ կարծեսցէ պարզապէս ասացեալ , ապա և ամենին անձաշակս ուսմանց կարէ ասել զՀայս : Իսկ եթէ խորենացին հոմերականս պահանջից բանահիւսութիւնս , այլ խնդիր է : Սակայն զազգս մեր ոչ միայն քաջամեծնութեամբ անորժան իւր առաջապիսի՝ արգարացուցանէ 'ի կարծեցեալ բաւականացն , այլ և ինքնին իսկ վիպագիրն : Զինչ պանծալի վկայութիւն գերգաբանութեանց մերոցն քան զՈղտմալիոգորայն կայցէ , որ 'ի ճառել անգ չճնապատում աւանդութեանց Բախտութեայ , յաւելոյր 'ի բանսն . « Բայց առաւել յաճախագոյն » : Հինքն Արամազնեայց , ասէ , 'ի նուագս բամբասն » : և յերգս ցոց և պարուց զայստոսիկ ասեն յիշա . « տակզք » : Ապա ուրեմն անգստին յաւուրցն 'նոյի իջեալ հանգուցեալ կային երկնաձեմ երաժիշտք 'ի դարևանդս Մասեաց վառել զոգիս Հայկազանց 'ի նուագս տաղից : Ոչ զնոյն վիպիցեն և առականոր բանքն որ զՇարայէ և զՇամիրամայ , որք մօտ 'ի սկիզբն պատմութեանց աշխարհի կան . զնոյն և այլքն ըստ ընթացից ժամանակին՝ որ զՅիգորանայ , զՎահագնէ , զԱրտաշիսէ , զԱրտաշատէ , զՅրգատայ և զայլոց , որպէս յիշեն խորենացին , Ագաթանգեղոս , և Մագիստրոս . և Բուզանդ յաւելու ասել զիշխանացն Հայոց , եթէ « Զիւրեանց երգս առասպելեաց զվիպասանս » :

» Թիւնան սիրեցին 'ի փոյթ կրթութեան, և 'ի նոյն » հանապազորդեալք » :

Վիպասանութիւն, տալք գիւցազնականք, աստեղաց գիտութիւնք և բնազանցականք, այսոքեկ հաւաստի պարապմունք էին մերոցն նախնեաց, Թէպէտ յետինքս քրմաց սեպհականեալք . յորոց կարծեմ առեալ և Պրատոնի զվէպս Հերայ հայկազնոյ՝ որ ծանօթս տայր զանտի աշխարհէն. քանզի յատակութիւն նախնի ժամանակաց և յիշատակաց մերոյ աշխարհին՝ աստուածայնոց յաւէտ տենչակս յարգարեցին զմիտս ազգին, և վէհից իմաստից :

Բայց զբազմազան դպրութեանց ախորժակս արգարև Արշակունիքն մուծին 'ի մեզ : Վաղարշակ վերականգնող գահուն Հայկազանց՝ առաջին յարուցիչ եկաց և ուսմանց : Որդիք նորին երևելս իմն զերեքօք առնելով ընդ յունական գերութեն ամեն 'ի Հայս և զմեհեանս և զմատենս նոցա, և անդէն սկզբնաւորէր հրաշալի պատահումն 'ի վերայ դպրութեան ազգիս՝ որ ցարդ և 'ի սպառ տեսնեցէ . քանզի Հայն որ 'ի վերին երեսս կարծիւր մի 'ի Թամարմիտ բարբարոսաց 'ի խորս Ասիոյ սահմանեալ, յանկարծ ուրեմն հեղին հանձարոյ և լեզուի ընտելացեալ, զնորին գաշնակաւոր հնչումն հիալեանց իմն արուեստիւ առեալ յերկրէր յաւարտունն իւր բարբառ . և հնգիւք հարկւրովք ամաց յառաջագոյն ընդ յազթողափայլ գրօշուք Արտաշեսեանց և Տիգրանեանց ծագէր արշալոյս գարուն Գրիգորի և Մեսրոպայ : Տիգրան քաջակիրթն 'ի հրահանգս իւրոյ պատուոյն, և Կղեպատրա արժանին նմա կին, ոչ լոկ բազմաց փտարանդի հեղին իմաստասիրաց ասպնջականք լինէին, այլ և Թատր յունական կարգեցին 'ի մեծն Տիգրանականերտ, ըստ օտարացն իսկ վիպելոյ . զի որպէս զկնի լատինականն կամ առ մեզ գաղղիպցին՝ նոյնպէս ծանօթ էր յոյնն մերոց արքունեաց : Ի նմին ժամանակի և Ղուկուղոս զՏիրանիոս, որոյ անուն զազգ իւր ցուցանէ, ուղղիչ կարգէր մատենագարանին իւրում՝ զոր կանգնեաց գրեւորի զորս 'ի Հայոց և 'ի Պոնտոսէ Թափեալ էր : Արտաւազդն այն ոչ միայն 'ի բարձս կոչնոց, այլ և 'ի Թատրերգութիւնս զբօսնոյր, և զիւր ինքնագիր ողբերգութիւնս, զճառս և զվիպասանութիւնս Թողոյր յրնթերցումն Պրատարքեայ և Ապպիանոս : Արգար զբազում գիւցանաց մատենանս յԵղեսիա խմբէր . ուստի գարձեալ բազում ինչ 'ի ձեռս Հռոմայեցւոց անկաւ առ Երուանդաւ . իսկ Արտաշէս որպէս այլովն ամենայնիւ՝ և մակացութեանց անշուշտ եղև յազգին բարգաւաճող :

Առ սոքօք առաւել աճէին մեհենական մատենք : Ագաթանգեղ յիշէ ուրեք մթին բանիւք, «ՅԵրազմոյն զգիւսան գրչի Որմզդի ուսման ճարտարութեան մեհեան » . ուր որպէս ինձ Թուի՝ աշակերտէին յարուեստս և 'ի դպրութիւնս քրմացն : Յիշէ նա և զԱտենակալ դպիրս նշանագիրս, որք զբանս Գրիգորի և զՀռիփսիմեանց համառօտիւ հասուցանէին առ արքայ, որ միօրինակ ցուցանէ զուսմանց և զքաղաքականութեան զարգացումնս : Իսկ ինքն Տրդատ 'ի մանկութենէ վարժեալ իմաստութեամբ Զունաց և Հռոմոց, և առաւելալ փիլիսոփայականան, յորժամ աջակից եղև Գրիգորի 'ի ճառագայթել զլոյս աւետարանին,

ճանապարհ նոր երաց 'ի հանգէս մակացութեց : Յայտնի քարոզեցաւ յայնժամ և զօրութիւն հանձարոյ ազգիս, երբ 'ի սուղ ժամանակի գիցն խնկարկուք բաւականք գտան առ աստիճան եպիսկոպոսութեան . դպրոցք ասորի և յոյն դպրութեց լցան հայկեան համբալօք, այլ ոչ շատացան զուսումնասիրութեան նոցա հարկանել զփափագ, որք «Բազում Թոշակօք և հեռագնաց ճանապարհօք և «բազմաժամանակեայ դեգերմամբ » գնային յուսումն 'ի հռչակաւորս յիմաստուն քաղաքաց : Առ այնքան քրտնաջան վաստակս նոցն Թուէր անփոյթ իմն երևել երկնից՝ եթէ ոչ անակնկալ օրինակաւ շնորհէր նոցա զհնարս գիւրագոյն յաջողելոյ 'ի դպրութիւնս, տալով զձեռն իւր 'ի գրիչ Մեսրոպայ, ստեղծուլ և ընուլ զխարտութիւն հայագրոշմ սեպհական տառից :

Այլ Թաթ ձեռինն որ 'ի խորհրդարան Մեսրոպայ գծեաց զտառան կենդանիս, նոյն և 'ի սիրտ բողբոմն Հայաստանեայց խրախոյս գրեաց իմաստութեան . քանզի ճիգն և յաջողութեմ հինգերորդի գարունն 'ի վեր քան զնսն երկի : Ի մի տենչ առ հասարակ վառեալ բորբոքին Թագաւորն և հայրապետն և ժողովրդականք համօրէն . Սահակ և Եղնիկ և որք ըստ նոցանէ, զբանցելի Թարգմանութեամբն փառս նորս և անկարծելիս յաւելուն յաստուածեղէն մատենն, որում անհնար էր այլուստ ինչ փառս ընդունել 'ի դպրութեան մասին : Անխնջ պարք մերոց Թարգմանչաց իբրև ընչաբազդ նաւուց գումարտակք սլացեալք յԱթենս և 'ի Հռովմ, 'ի Բիւզանդիոն և յԱղեքսանդրիա, յաշխարհէն Սիւնեաց ցկեսարիա, յԵգեսիոյ մինչև ցերեռսաղէմ, դառնան ակադձունք և սփռնն զգանձս իւրեանց 'ի Սամոստիա և 'ի Փայտակարան, 'ի Գողթն և 'ի Տաշիր, 'ի Շատագումս և յամենայն Հայաստան, և «Հզօր գոլով, որպէս սսէ Մագիստրոս, մերոց Թարգմանչաց ամենայն լեզուաց և իմաստութեանց », ընդ վարգապետաց իւրեանց «Զամենայն ժամանակս կենաց իւրեանց յրնթեր » յուսածս գրոց ծախէին հարքն զփու և զգիշեր, » և նովմբ ծաղկեալք և շահաւետեալք օրինակ » բարեաց ուսումնասէր առնութեակայից լինէին » . որպէս Կորիւն սսէ :

Ի մեծէն Գրիգորէ ցՄխիթար մեծ, (արք՝ Թէ ոչ խաբիմ՝ երկեակ հզօր զարթուցիչք ազգիս հանձարոյ) և ցաւուրս մեր զայս վեշտասան գար, գետ իմաստութեան՝ Թէպէտ ուրեք յորդ և ուրեք նուազեալ՝ անընդհատ իջանէ 'ի Մասեաց . և 'ի ծովածուփ խռովութիւնս անդ աշխարհին՝ գրտանէ ծոցս խաղաղականս զմենաստանսն զոր յամենայն դարս և առ ամենայն աղինս ասպնջական ընտրեցին անդբաղ գիտութիւնք . Հալբատ և Սանահին, Սևան և Աղթամար, Կարեկ և Կշան, Սիւս և Էջմիածին և իմս սուրբ Ղազար, աւանդապահք առ 'ի նախնեաց մթերեւոց գանձօցն . տրպարանք յերկից հարկւրոց ամաց հետէ հաստատեալք յազգիս, Թէպէտ և 'ի տար աշխարհս . վարժարանք վերականգնեալք յազգասիրաց, որպէս աներկեան պահապանք են ուսումնասէր երկից ազգիս, նոյն և Լանիցն վկայք . որում միաբանին և աւաղելի իմն վկայութեամբ՝ հուր և սուր և ծովք և գետք, որ կլեալ խորատոյր հորարին ըզհարուստ գիւսանս ձեռնագիր տառից, Թո՛ղ զորս ժամանակն ժլատ լուութեամբ ծախեաց 'ի մե-

նարանս մոռացեալս . զորս եթէ հնար ինչ էր 'ի մի վայր կուտել , ունէսք արգեօք 'ի տեսիլ համօրէն ազգաց և աշխարհաց կառուցանել զկոթող ուսումնասիրութեան ազգիս : Վասն որոյ թողեալ արգ զերկարածիք զայս տեսութիւն , յառեսցուք զակն 'ի քնին սեպհականագոյն ախորժակաց ազգիս 'ի բազմապատիկ մասունս հանձարոյ :

Ի հոմերական աշխոյժս ևս ձգտի թեւապար հանձարն հայկական , թերևս ոչ այնչափ բնածին ունելով զոգին զայն՝ որպէս արարացին , որչափ յառաւել զորութենէ մտացն : Բայց զմի զոք 'ի մերոցն հրեշտակային մրցող քնարաց , զհսկողն Նարեկայ , ոչ վեհերիմ ընդ առաջինսն գասել քերթողաց աշխարհի , որ առ նոյն ինքն նպատակն երգոց առ Աստուած գիտաց այնպէս բարձր խոյանալ՝ որպէս և սիրտ իւր սիրաբորբոք : Բայց 'ի ճարտարխօսութեան թուի ինձ եթէ քաջ 'ի բաց քան զբազումս վեհագոյնք իցեն մերքն . և զսոյն 'ի սկզբանէ հաւաստեն Սիսակն մեր կորովաբան , Անուշաւանն շատահանձար յիւր 'ի բան , Տիգրան և Արտաւազդ և Արգար և Տիրիթ՝ որ գեղարանութիւն զինքնակալաց Հռովմայ զսիրտս գերեկն . և Ներսիս սեանք և Գրիգորեանք , Սահակ և Մեսրոպ և Գիւտ՝ որք զկայսերս Յունաց և զարայս Պարսից և զմոգեանն յապշուկ ըմբռնէին : Դաւիթն այն զԱլեքնս պարտէր հայահանձար և յունախօս լեզուան . և որ յառաջ քան զգիւտ գրոյն երթեալքն անդր մանկունք՝ զՅոյնս և զԱսորիս՝ պայքարս բանից 'ի սագնապի կացուցանէին . ընդ որս և Պարոյր ոմն կամ Պրոյերեսիոս՝ որում խոնարհէր « Թագուհին տիեզերաց Հռոմ թագաւորին պերճախօսաց » կանգնել արձան՝ Վիկերոնի հանգիստապատիւ : Թողից յիշել և զքերդոզն մեծ և զնորին եղբայր զՄամբրէ , զՍողոմոն և զԲանաստաւերն , զՀնորայիւսն և զհրացայտ լեզուն Լամբրոնեան , և զարքայն Գագիկ « որ 'ի սուրբն Սոփի նստէր ընդ ամենայն վար » գապետն Հռոմոց . . . որոյ հիանալին ընդ կուրովութիւն բանիցն » , և զայլսն :

Ի ճաշակս գեղեցիկ գարութեց , յորում քաջերակի ցուցանի նրբութիւն հանձարոյ , ոչինչ յեանեալս քան զԵլլադացիսն վկայէ Սէն-Մարթէն գաղղիացի զմերսն՝ յասել անդ . « Չասեմ ա » լեւել ինչ , եթէ զԵսոբենացին , զԵղիշէ և զԴազար , յմարթելի ասիցեմ հաւասար ընթեռնուլ Երոզո . . . տի , Թուրքիդեայ և Գսենոփոնի » : Բայց զմի մի 'ի քնին առնուիք . ակն արկէք միանգամ 'ի գիւտնս հայոց , և միօրինակ յառաջագէմն գտնիք զվկայագիրսն և զաշխարհագիրս , զքերականս և զմեկնիչս , զտումարագէտս և զբժիշկս , այլովքն հանգերձ : Եւ եթէ գերազանցելոյ հայկական հանձարոյ անժխտելի ևս կամիցիմք վկայութիւն , աւաստիկ մեզ մանկտին աշակերտեալ ընդ օտարազնէից , և յաղթող նոցին հանգիսացեալ բազում անգամ 'ի Լէհս , 'ի Ռուսս , 'ի Գերմանիա , և 'ի կալուածս Անգղիոյ և Հոլանտայ և այլուր :

Թողեալ զգաղարս բարձրաճեմ ուսմանց , իջցուք և 'ի քնին ազատական և գործաւոր արուեստից : Հայաստան առաջին արուեստանոց և թանգարան եղեալ աշխարհի , անդ Զրուանք և Զրագաշտք հնարէին զարուեստս իւրեանց . անդ յառաջ իսկ քան զամենայն մարդ՝ ճարտարապետն ամենայնի Աստուած ուսուց զերկրագործութի , որ յաւուրց անտի և 'ի դրանց Եգեմայ՝ յամենայն կող

մանս աշխարհին ծաւալեալ մինչև ցայսօր կարի բարգաւաճ երևի : Վկայէ Պլուտարքոս վասն ժամանակաց Ագուարդայ , և այլք վասն որ առ Հռոմայեցոց մարտին , և զԵսոբենացոյն զԱրտաշիսէ ամենեքին գիտեմք , զի մշակութիւն և շինութիւն կալեալ էին զերեսս ամենայն երկրին հայոց : Խաշնագարմանութի , և այգեգործութի զուարթարար գինեաւն հանգերձ՝ 'ի հայս 'ի յայտ եկին : Ճարտարապետութի անդ ծնեալ և արտաբոյ զարգացեալ , և առ Շամիրամու անդրէն 'ի նոյն մուծեալ՝ բարգաւաճեաց 'ի Տայս և 'ի Կորդուս : Ի միջին դարուն ևս ընծայեաց մեզ Պալադիոնս զՏրդատ և զՄանուէլ , և ցայսօր իսկ ոչ անընտել է արուեստն մերոց ճարտարաց :

Զմիչև ասացից և զայնմարուեստէ , եթէ արուեստ իսկ արժան իցէ կոչել զայն , զերկնախօսիկն երաժշտութի , որում և յառաջ քան զընդեզն ետուն արձագանգս հովիտք և բլուրք Այրարատայ . որ և յապայսն սիրելի պարապումն եղև ի իշխանաց և ժողովրդեան մերոյ , որպէս 'ի բազում բանից մեր և արտաքին վկայադրաց երևի . և ի իշխանաց և հայրապետական գասուն , որպէս մեծին Սահակայ , Սողոմոնի և Թէոդորի . և կանանց անգամ , որպէս առաքելիւոյն Սահակագիտոյ՝ որ « Ի ներքոյ վարագուրին նստեալ ուսուցանէր » որպէս զքօղածածուկ մի մուսայ : Զձայն հայկական լարից նուագաց լուան և քրիստոսախումբ զօրացն բանակբառ սրբոյն լոգովիկեալ զնուորեալք 'ի տալտուկս տապայեղց դաշտաց արևելից , և սիրացան ընդ ճարտար թրթիւս մատանցն և ընդ քաջոյր երգսն , որք որպէս զկարապից հեշտալուրք էին նոցա , ասէ Ժողիւնի :

Ճարտարութիւն մատանց՝ ոչինչ նուազ քան զմոտաւորն հանձարոյ յաջողուած տեսանի մերսն : Բացցին ինձ աստանօր , որպէս երբեմն Քերթիթրթերի , խորհրդաւոր աւերակք Շիրակայ , և տեսցուք զսխրալին Անի նուրբ նկարուք և քանդակք և դրուագք պճնեալ զարգարեալ զորս և 'ի քարտինի ուրուագրել անբաւական իցէ ձեռն ճարտարի , ըստ վկայութեան նորին ճանապարհագրի : Իցէ՞ ինչ թէ յիշեցից աստանօր և զարմանալին զայն պարմանի . . . որ առաջի աչաց մերոց յապուկրթէ զՎենետիկ և զՆեապոլիս , զՓարէզ և զԼոնտոն , զՀռոմ և զՄատրիտ , զԻտալաստան և զամենայն իսկ զԵւրոպէ , յորժամ յանձուկ պատտառին մոգական իմն և կամ աննիւթ վրձնաւ այնպէս ճշգրիտ և զարմանալի զգիմակս ծովուց և զերկնից հանէ 'ի նկար , մինչև մեծս և գեղեցիկս ըստ իմիք քան զնախատիպսն երևեցուցանել :

Այլ յարտաքնոց անտի արժան է լսել բան քն ճարտարութեան հայ ձեռագործաց . զոր ոչ միայն քան զայլոց արևելեայց վերագաս առնեն , այլ և քան զեւրոպացոցն , այնու զի վերջացեալք 'ի նոցին բազմապատիկ օժանդակ գործեաց՝ առ ձեռն սակաւապէտ անօթովք իւրեանց և մատանց ճարտարութեամբ վճարեն գործս գժուարինս : Գրէ ոմն 'ի նոցանէ . « Հայք ցրուեալ ընդ համբէն Ա » սիս՝ խնամով տածեն զարուեստս . նոքա են որ « գործեն զերկաթ և զպղինձ , և վաստակին 'ի բովս , » և սատարք լինին վաճառականութեամբ մեծի մասին Ասիոյ . 'ի ձեռն նոցա ոսկի և մետաքս և ակունք պատուականք , ընտիր ընդոյնն Մարաց , և գազպէն , և արմաւ , և ցորեան Պարսկաստանի

« և գինին Շիրազու, և թաղիք, և կապերոք և քաշմիք սփռին ընդ աշխարհ »: Եւ այլ ոմն յաւելու ասել. « Հայք գիտեն յամենայն օգուտ »: Հայթհայթել, ևս և յայնց՝ զորոց Տաճիկք անփոյթք են, Երնիք և Հրեայք անտեսողք »: Եւ այլք դարձեալ միաբանին կոչել զՀայս Զուխեք, րեայս արեւելց, ժիրս և դործօնս, խաղաղասէրս և բարեկարգս, մանրահաշիւս և շահախնդիրս: Եւ թուի իմն այնպէս, թէ Աթիա ճոխութեամբ առամենեալն մատակարարեալ զբերս իւր՝ ի հայկական մատանց կամօցի նիւթել նոցա տիպս վայելուչս: Եւ եթէ օտարք զայսպիսիս խօսիցին, ևս ոչ խղճեմ ասել, զի թէ հայ մարդ չկայր յԱթիա, աշխարհն այն այսօր ոչ ինչ առաւելոյր քան զԱթիբիկէ:

Ընդ ճարտարութեան և ի մեծագործութիւն ձգէր զՀայս հանձար նոցա մեծ: Նշխարք նախնոյն Հայաստանի գերծեալք ի ժանեաց ժամանակին՝ անթիւն արձանք են և մեծութեան և քաջարուեստ հմտութեան շինողացն. օրինակ իմն քաղաքն հաստակաւոյց որ զԸամիրամայ և զՎանայ կրէ զանունս, և որ առ նովաւ ձեռագործ բլուրն ի զբօսարանս թագաւորաց, գեղեցիկ հրապարակք և բարձրաւանդակ տեղիք Աշտիշատայ, և ձեռագործն տքնարան Ղուսաւորչին՝ ահեղ վերայն Արտաշատու. ախոյեանն Բաբելոնի դաստակերտ գոռողին Տիգրանայ, որ պատուարս ունէր բաւական ի ձիւնթացս, ձեռագործ աղբերս, բազմակոյտ դարպասս և ճոխութիւն անշափ, և բնակութիւն երեսուն բիւրուց Գունաց, թող զբնիկսն. չէնք Երուսաղայ, վիմափոր ջրհորքն յապառաժի հատեալք, սանդխաւոր պարիսպքն, երկաթի աստիճանքն և գրունք. ուռանց անտեղիտակ գերեզման Սանատրուկոյ. Գառնին զարդարեալ հոյակապ մահարձանօք. ի շինանաց բազմաց չբեղաշուք պալարանք. յաւաքայիշատակն Անի՝ բիւրովք պալատանց և հազարովք տաճարաց. ըստ նմին և Գագկայ կերտուածք, զբօսարանքն ծովափնեայք, քարակարկառ ամբարտակն ի վերայ անկայուն ալեաց, մահկաձե նաւահանգիստն, ամենազարդ տաճարք կրօնից և խնջոյից, և որ այլն ևս: Զինչ ևս ասացից զշինութեանց մերոցն յօտար աշխարհս. զեկեղեցեացն որ ի Բիւզանդիոն, ի Վենետիկ, ի քաղաքն սուրբ, ի Հնդկիս և ի Տաւրիս. զբոլանցն Հեղինեայ որ յԵրուսաղէմ, զնորոգութենէն Պալմիրայ ի ձեռն Պատրկայ Հայոյ, և որ զարդիս զխորանատանց և զուկայից, զվարժարանաց և զարտուանաց:

Բայց եթէ համօրէն զմեծութիւն և զյօժարութիւն հանձարոյ ազգիս բովանդակել պէտք իցեն, քննեսցուք զայն արուեստ՝ որ անուցանէ զաշխարհ գրգռելով, զվաճառականութիւն ասեմ, զառ ի յօտարաց ևս վկայեալ բնիկ ոգի Հայոցս. յորմէ ի գէպ և արժան է անանջատ համարել և զտարաշխարհիկ ուղեորութեանցն յաջողակութիւն: Եւ ահա անգատին ի ցրուելոյ անտի մարդկութեան յերես երկրի՝ սովորութիւն արարին որդիք Հայկայ բերովք հայրենի աշխարհին յայց ելանել օտարաց. յորմէ և այլոց ազգաց ծանօթս առեալ յգնիսն՝ գիմէին ի Հայս ըստ զանազան գիպաց պահանջման, որպէս շենազնն Մամբուռն, պաղեստինացին Գանանիդաս, ասորիքն Սենեքերիմեանք, հնդկիքն Ղեմետր և Գիսանէ, կովկա-

սային հասուածք բազում անգամ՝ այլովքն հանդերձ: Իսկ Հայք յանյիշատակ ժամանակաց դուռնականաւ և զկասպիականաւ պատեալ էին ծովուք՝ ըստ Խորենացւոյն, և ի Պոնտոս նաւեալ՝ որպէս Ստրաբոն ցուցանէ. իսկ Տիւրոսի Եգեկիէլ յուշ առնէ զվաճառականս որ « Ի տանէն Թոր »: Գոմայ ձիովք և հեծելովք և ջորովք լցին զվաճառս քո »: Երոգոտոս նկարագրէ զգեղեցիկ նաւարկութիւն Հայոց ընդ Եփրատ ի Բաբելոն, և զգարձն ընդ ցամաք՝ իշոց բառնալով զկազմած նաւակացն, և օշարակ արմաւոյ բերել ասէ անդր, զոր կամ յԱրաբիոյ և յԵգիպտոսէ ածէին, կամ յԱրաբացւոց առնուին, կամ թէ ի Հայաստան զըմպէին գործէին: Դարձեալ և ընդ Տիգրիս գետ ի նոյն քաղաք միրգս տանել պատմէ Դիոգոր. ընդ որ և քարինս ածէին ի պէտս շինութեան Բաբելոնի, որպէս իմաստասիրէ ի հնախօսիցն ոմն: ՅԱսորիս, ի Պարսս, ի Մարս, յԵգիպտոս, ի Պաղեստին, ի Հնդկիս և ի Խորս իսկ Ափրիկոյ (զի ընդ ասպատակս Հերակլէ և զՀայս յիշէ Սալուստիոս), ի վաղնջուց ժամանակաց երթեկէս առնէին Հայք:

Գիտացին մերքն և գաշնակից սատարութեամբ ազգաց օտարաց բարգաւաճ կացուցանել զկենցաղօգուտ արուեստն, և ընկերացան ընդ վաճառաշահ ազնիս. բան մարդարէին որ առ Տիւրացիս, և հայկական անուանք յարձանագրութիւնս Փիւնիկեցիս՝ ցուցանեն զնոսա գաշնակիցս մերոցն եղեալ: Զնոյն և ընդ Արաբացիս արարին. զի ի վաղնջուց ժամանակս հզօր էր ազգդ այդ ի վաճառականութե ընդ ծով և ընդ ցամաք. դարձեալ և ընդ Հրէից յառաջ քան զաւուրս Շամբաթայ և Հրաչէի թուի սկիզբն եղեալ ընկերութեանն: Զմիաբանական ձեռնտուութիւն ազգացս քաջ հաստատեաց լայնածաւալ հանձար միջնոյն Տիգրանայ, գերութիւն մեծ ածեալ ի Հայս ի Հրէից, յԱրաբացւոց և ի Գունաց, և օժանդակութեամբ նոցա ծաւալեալ զվաճառականութիւն ազգին ցոր վայր ոչ ժամանեցին աշխարհակալ զէնք իւր:

Բազում փոփոխութեանց տարեալ հինաւուրցն Հայաստան, և ոչ հովացաւ յեռանդն այսր ախորժակի. քանզի յամենայն ժամանակս և ի դարս գտանեմք զվաճառականս մեր ի տար աշխարհս խաղացեալ. գնային նոքա ընդ անապատս Ասորւոց ի չքնաղն Պալմիրա՝ գաշնակիցք գողով Զենոբիայ զշնոյի, և յարշաւանս Հռոմայեցւոց թագուցանէին զգանձս իւրեանց ի խալս Եփրատայ: Ի Հնդկիկս անընդհատ երթեկէք էին նոցա. զի և ի չորրորդումն դարու յիշէ ոմն պատմագիր յոյն՝ սունավաճառս լինել ի Բագնէ (Սերուճ) քաղաք Միջագետաց՝ վաճառացն բերելոց ի Հնդկաց և ի Սերաց՝ որ առ երի կայ Պարթևաց աշխարհին. պատմեն և մերքն զՍմբատայ տիեզերակալէ, զի կանթեղունս բիւրեղեայս ետ բերել անտի: Եւ ի բառնալ արքայական հարստութեան յերկրէն Հայոց, վաճառականութեանն շուք անաղօտ մնայր. յամենայն վաճառաշահ քաղաքս գեգեւրէին վաճառականք Հայոց ընդ արեւելեան կայսերոք. և յորժամ ի Կիւլիկիս միւսսանգաւ խմբեցաւ լայնելութիւն ազգին, բարեացապարտ թագաւորահայրն Կոստանդին ընդ առաջինսն ի բարեզարդութեանց կարգէր և զահաստան քաղաքաց կառուցս ի ծովեղերեսայ աշխարհին. որպէս զի

առանց ինչ աւելարանութեան կարող եմք ասել, թէ Հայք միայն ի սկզբանէ ընկերութեանց աշխարհի մինչև ցարդ կացին ականաւոր վաճառականք արեւելից:

Բայց «Ոչ միայն արեւելեան վաճառականութիւն» տեսքը եղեն Հայք, ասէ Մարթինիէ, այլ մասնաւոր մեծ ունին և յեւրոպեան քաղաքս: Առ այս շնորհապարտ համարին զանձինս՝ Շահաբասայ, որ անբաւ աղետիւք լցեալ զՀայաստան, ի ձեռն Հայոց հոգացաւ բարգաւաճել զաշխարհն վաճառականութեամբ. ի նոսա յանձնեալ զմետաքս և ըզկերպաս ծաւալել յԵւրոպ: Եւրոպայն իսկ դաշինս կուեալ էր Ռուսիոյնց ընդ Վենետիկոյ և Գենուայ, և ի վաղուց ևս ի տասներորդ դարէ հետէ կարծեմ ծանօթացեալ մերոցն ընդ Վենետիկցիս ի Տրապիզոն, յորժամ ընդ Եւրոպայ գնային: Խաչակիրք կրկին ծանուցին Եւրոպայ զյաջորդութիւն ազգիս յայն արուեստս. այլ յորժամ տերութիւն ի սպառ բարձաւ ի նմանէ, և Շահաբաս ձեռննուտ եղև, ազատագոյն ևս յաւաջ խաղացին Հայք յաշխարհս բարգաւաճս, և վաճառականութեամբ մերովք լցան հռոմ և փրոքենտիս, Ուտինէ, Ռիմին, Հուսեմնա, Միքոնա, Պիսա, Վենետիկ և ամենայն Իտալիս: Լեհաստան ասպնւ ջական եղեալ գաղթականաց մերոց՝ մեծաքաղ յառաջ ընթացաւ յարուեստս և ի քաղաքական բարեգործութիւնս. թերակղզին Ազախու ժողովեալ զնոսին՝ կրկին արծարծեցաւ ի բորբոքն յայն զոր արկեալ էր Գենուացուց. Թաթարք՝ նոր ճաշապարհս օգտից ուսան ի վտարանդեացն Արուստ. հիւսիսայինն Գերմանիա ճոխանայր յառատութեան Հայոցն եկելոց ի տնավաճառս իւր, և նոքք կրթէր ի վաճառականութեան արուեստին, ասէ ոմն մատենագիր. իսկ հարաւայինն՝ գործակցութեամբ մերոցն ստացաւ զմեծ փարձամուծութիւն: Ռուսաստան ի ձեռն Հայոց ծաղկէր, Հոլանտա զՀայն գտանէր իւր մտերիմ գործակից. թերակղզին Իբերիան ձեռն տուեալ ի Հայն՝ տանէր զնա ի խորագոյն սահմանս ամերիկեան և ասիական աշխարհաց. Գաղղիա ի հեռուստ մեծարանս ընծայէր և հրաւէր կարգայր նոցա, փութայր և Ռիւքլիէս վանս ընդարձակս կազմել վասն բազմութեան Հայոց: Եւ գու ինքնին նորդ Կարբեգոն, ծովիւ խանդ Անգղիա, պարտական ես Հայոց և վասն վաճառականացն որ ի Ղոնտոն, «Յորոց ընդ» ի խումբս բազում անգամ բաղխիմ, ասէ Էստիսըն, ի շրջել իմում ի հրապարակին վաճառականացն, և վասն դիւրագոյն օրինակի հաշուեգիր տօմարին նոցա, և յաւէտ վասն հնգկային վաճառականութեանդ. զի ընդ հետս Հայոց ուսար կուեալ զբազում կողմանս ճոխահարուստ աշխարհին: «Այնպէս իմն ի կողմանս յայտոսիկ հաստատեալ» է Հայոց զվաճառականութիւն իւրեանց, ասէ Պիշինկ, զի խոջ մեծ լիցի Եւրոպացուց մուտ գտանելոյ անդր, և անգամ Անգղիացուց՝ որոց ի փեկու միայն է կալուած փոքրիկ: Եւ յիւրաւ. զի մինչ սոքա հազիւ մուրացածոյ գործատուս ինչ կանգնէին յափուսն Հնդկաց, Հայք ի Սիամ, ի Մոզոլ, ի Պենկալա, ի Եւրոպ, ի կրդ

զիս փրկապէս, ի Մանիլա, ի Պորնէոլ, ի Սուամորա, ի Սինկափուր, և ի շրջափուս Ուկիանու ընդ հոյակապ եկեղեցեաց կառուցեալ ունէին զթանգարանս ճոխութեան: Եւ ոչ զկայ առեալ անգանոր, յառաջ անցանէին ի սահմանս Չինաց և ի սպառուածս Ռուսաստան աշխարհի, յԱժտերիս, ի Մոզոլ և ի Սիպերիա, մինչ գեռ ի նմին ժամանակի և կարաւանք նոցա հերձեալ անցանէին ընդ աւազակոյտն ծով Սահայ: Եւ մինչև ցայսօր ոչ միայն յամենայն կողմանս աշխարհի սփռեալ են Հայք, այլ են բազում տեղք՝ յորս Անգղիացիք և Հայք միայն մտանէն: Այլ բարէ, քանի՜ խտր է ի նոսա... Անգղիացին սանձակալ ալեաց Ուկիանու՝ զԺուս և զհոգմն լծեալ ցամաքաթև և ծովաչու կառացն՝ ակաղձուն գոգովք սլանայ յոլորտս երկրի. իսկ Հայն անդ և անտերունջ իբրև հետի և անթաց ընթացիւք սահմանս վաճառականութեան իւրոյ գործէ զնոյն սահմանս Անգղիացուց, մանաւանդ թէ զծագա աշխարհի:

Սակայն արժան և ի գէպ էր Հայոց առաջին վաճառականս աշխարհի լինել, որպէս կոչեն և յԵւրոպացուց շատք զնոսա. զի է նոցա ոգի սեպ. հական, բերումն բնատուր և անընդգիմակաց, յոր սակս ասաց ոմն. «Եւրոպայ յաջորդեցին Հայք ընդ ամենայն տերութեամբ»: Ի նոցա անխոյժ զօրութիւն ի տարաշխարհիկ ընթացս, երագա միտ տեսութիւն ի կնձիւս հաշուց, վսեմութիւն և ազնուութիւն բարուց՝ որով գլեն զհամարուեստիւք, անխարդախ հաւատարմութիւն՝ փայտալ յամենեցուն, և ի վերայ ամենայնի՝ ազգակցութիւն ընդ արեւելեայս՝ որով սիրելի են նոցա, և համա կրօնութիւն՝ որով յօժարագոյնս ընտելանան ընդ արեւմտեայս:

(Աւարդն յառաջիկայս:)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Սպանիացուց առաքինի:

Գէշ կեանք անցնողը՝ կեանքը վախով կ'անցնէ: Բարիք կ'ուզես նէ՝ փնտռէ, բայց չարիք կրելու ալ սպասէ:

Ապերախտ չեղող մարդուն ուզէլէն առաջ տուր: Լաւ է կոյր ըլլալ՝ քան թէ աղէկը գէշ տեսնալ: Ան մարդն է հարուստ որ աղէկ բարեկամներ ունի:

Շխտակ ճամբէն քալէ, չես իյնար. իյնաս ալ նէ՝ շուտ կ'ելէս:

Արդար վաստակն ալ կրնայ կորսուիլ. բայց տնիրաւ վաստակը՝ ինքն ալ կը կորսուի, զինքը պա. հոգն ալ կը կորսնցնէ:

Գէշ խօսքին բացած վերքը աւելի խորունկ է՝ քան թէ սուրգանակներ: